

Kryminał dziś, czyli żywotność schematu

Jakże mylił się niechętny kryminałowi Edmund Wilson, który już w październiku 1944 roku na łamach czasopisma „The New Yorker” ogłaszał artystyczną jałowość i rychłą śmierć gatunku, porównywanego przezeń do pośledniej kuglarskiej sztuczki („sleight-of-hand trick”) (1944; 1973: 180, Wilson)! Zeszyt „Litteraria Copernicana”, który oddajemy w ręce czytelnika, jest jednym z bardzo licznych przejawów niesłabnącego zainteresowania literaturoznawców opowieściami o zbrodniach i śledztwach, a tym samym dowodzi niezwykłej żywotności samych schematów kryminalnych. Dość wspomnieć, że ich potencjał docenili nawet poeci (*Dwanaście, Trzynaście i Jedenaście* Marcina Świetlickiego) i pisarze na co dzień manifestujący dystans wobec literatury gatunkowej (*Prowadź swój pług przez kości umarłych* Olgi Tokarczuk), władze Uniwersytetu Warszawskiego zaś, w osobie prorektora, kryminologa Tadeusza Tomaszewskiego, z okazji jubileuszu 200-lecia uczelni zamówiły u Tadeusza Cegielskiego, pisarza i profesora UW, kryminał nawiązujący do historii tej szacownej instytucji (Cegielski 2016). W tej chwili swoją „kryminalną reprezentację literacką” mają już niemal wszystkie najważniejsze polskie uczelnie, a także wiele miast, które chętnie wspierają autorów tak zwanych miejskich kryminałów. Nie chcąc mnożyć w tym miejscu przykładów, bo pojawia się ich wiele w poniższych artykułach, recenzjach czy wywiadach, powtórzę tylko za Joanną Chłostą-Zielonką, że można mówić wręcz o epidemii „kryminalistów” (2013: 89).

Edmund Wilson nie mylił się w innej sprawie. Jego odpowiedź na tytułowe pytanie *Dlaczego kryminały są poczytne?* (w oryginale: *Why Do People Read Detective Stories?*) w wielu punktach zachowała aktualność do dziś. Amerykański krytyk wiązał popularność opowieści detektywistycznych w stylu Agathy Christie czy Arthura Conana Doyle’a – bo to głównie im poświęcił uwagę – z potrzebą opanowania lęków wywołanych katastrofami dwóch wojen światowych. Lucyna Krawczyk-Żywko w studium pod znaczącym tytułem *The Comfort of Crime: The Appeal of Formulaic Fiction during the Pandemic*, otwierającym tom *Powieść kryminalna*, pokazuje, że lektura klasycznych kryminałów, w których zawsze triumfuje rozum, złoczyńca zostaje wykryty, a naruszony przez zbrodnię porządek społeczny przywrócony, neutralizuje także lęk i niepewność wywołane przez pandemię COVID-19. Stąd kolejna fala popularności przygód Sherlocka Holmesa czy panny Marple. O tym, że nie tylko dla czytelników, ale także dla badaczy klasyczny kryminał nadal jest intrygującym przedmiotem badań, świadczy recenzowana przez Jelenę Kozminę książka Natalii Kirilenko *Классический детектив как жанр криминальной литературы: инвариант и генезис*

(2020). Dwa rozdziały tej publikacji, funkcjonujące w niej na prawach aneksów, zostały tu opublikowane w przekładzie na język polski.

Krawczyk-Zywko analizuje najnowsze tendencje czytelnicze wśród Brytyjczyków i odnosi się do angielskojęzycznych opracowań, ale wnioski warszawskiej anglistki mają większy zasięg. Olga Fedunina z kolei informuje o głównych liniach rozwojowych literatury kryminalnej oraz strategiach i metodach jej badania w Rosji. Artykuł *О некоторых тенденциях развития и изучения криминальной литературы в современной России (краткий обзор)* jest też cennym źródłem wiedzy o tamtejszej genologii, zwłaszcza o systematyce gatunków literackich. Co ciekawe, dwa z gatunków literatury kryminalnej, o których pisze Fedunina, nie mają odpowiedników w polskim słowniku literaturoznawczym¹. Czytelnicy zainteresowani literaturą rosyjską znajdą w tym numerze „Litteraria Copernicana” także tekst poświęcony najnowszej rosyjskiej dramaturgii (umieszczony w dziale *Varia*). Sergey Lavlinsky śledzi w nim wątki kryminalne oparte na zabójstwie motywowanym gerontofobią (*Геронтофобия как исток убийства и ее преодоление в новейшей российской драматургии*).

Studium Adama Mazurkiewicza *Tropy autotematyczne w polskiej literaturze kryminalnej (rekonesans)* otwiera dyskusję nad samoświadomością rodzimego kryminału, a także anty-kryminału czy postkryminału. Samo pojawienie się w literaturze krytycznej oraz w tytułach i podtytułach utworów takich *quasi*-genologicznych nazw dowodzi, że jest o czym dyskutować, zwłaszcza że ukazują się teksty podejmujące analogiczne zagadnienia na materiale współczesnej literatury angielskiej; i tu również używa się określeń typu *anti-detective story* (Izdebska 2020: 110). Co zrozumiałe, Mazurkiewicz dużo uwagi poświęca przejawom przelamywania konwencji kryminalnej w interesujących go utworach.

Duet autorski Magdaleny Graf i Pawła Grafa postawił przed sobą karkołomne zadanie zgłębienia związków kryminału z przestrzenią miejską, która jest według nich równie istotna jak zbrodnia i bohater-detektyw. Autorzy najpierw omówili interesujące ich zależności przekrojowo, w aspekcie poetyki powieści kryminalnej, następnie w ujęciu historycznoliterackim, antropologicznym i socjologicznym, by wreszcie zająć się studium przypadku, to jest kryminałami miejskimi Piotra Bojarskiego. Wątek miasta jako znaczącej scenarii kryminałów dominuje także w innych tekstach. Obok Poznania zobrazowanego w cyklu powieściowym Bojarskiego pojawia się w tym zeszycie Kraków, Sosnowiec, Londyn i – *last but not least* – Toruń.

Literacką tożsamością grodu Kopernika zainteresowała się ukraińska badaczka Viktoria Durkalewych, która w artykule *Na tropie miasta. Typologia odbioru toruńskich kryminałów w środowisku internetowym (Varia)* analizuje świadectwa odbioru utworów kryminalnych Piotra Głuchowskiego, Roberta Małeckiego, Marcela Woźniaka i Michała Kadleca, opublikowane na portalu lubimyczytac.pl. O „psychogeografii” czy „Londyńskości Londynu” (*London-ness of London*) pisze Jakub Lipski w *The Literary Psychogeography of London: Otherworlds of Alan Moore, Peter Ackroyd, and Iain Sinclair* – recenzji książki Ann Tso. Kraków i Sosnowiec zaś to miasta-bohaterowie twórczości literackiej akademików-literaturoznawców, odpowiednio, Krzysztofa Zajasa i Zbigniewa Białasa, którzy zgodzili się udzielić wywiadów Wojciechowi Maryjce (*Dopadła mnie forma kryminału i horroru*) i Dariuszowi Brzostkowi (*Nie potrafię pisać kryminałów ...*).

¹ Chodzi o *авантюрного расследование* i *расследование жертвы*.

Także w zamykającym *Studia i rozprawy* artykule Justyny Tuszyńskiej *Jak kryminal przekracza granice popkultury? O schemacie kryminalnym w twórczości Patricka Modiano* podkreśla się, że „miasto jest samodzielny, pierwszoplanowy bohater prozy autora *Ulicy ciemnych sklepików*”, chociaż autorka pochyła się przede wszystkim nad sposobami wykorzystania i przekraczania przez francuskiego noblistę schematu kryminalnego. Refleksja nad „kryminalnością” powieści Modiano jest też dla niej okazją do rozważań nad zasadnością podziału na literaturę wysokoartystyczną i popularną.

Tom *Powieść kryminalna* nawiązuje do cyklu międzynarodowych konferencji naukowych „Powieść dziś”, organizowanych od 2016 roku w Katedrze Teorii Literatury i Komparatystyki UMK i tak samo zatytułowanej monografii zbiorowej (Skubaczewska-Pniewska [&] Tuszyńska 2020). Dyskusje konferencyjne dobitnie uświadomiły nam wszechobecność kryminału, który nie jest już literaturą drugiej kategorii, ale powszechnie przywoływaną (także przez negację czy przekroczenie) konwencją, punktem odniesienia dla różnych inicjatyw literackich, a nierzadko formą testowania granic dyskursu realistycznego (Kraska 2013: 100–101) czy nawet literacką reprezentacją pracy pamięci (Tuszyńska, w tym tomie). Jak wyraził się Krzysztof Zajas w rozmowie z Wojciechem Maryjką „Nasze życie to jeden wielki kryminal i w tym sensie powieść kryminalna jest uniwersalna”. I dlatego zasługuje, by poświęcić jej jeden z zeszytów „Litteraria Copernicana”.

Anna Skubaczewska-Pniewska

Bibliografia

- Cegielski, Tadeusz 2016. *Głowa. Opowieść nocy zimowej*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Chłosta-Zielonka, Joanna 2013. „Zamiast powieści obyczajowej: cechy współczesnej polskiej powieści sensacyjnej”. *Media – Kultura – Komunikacja Społeczna* 9: 87–98.
- Izdebska, Agnieszka 2020. „Metafictional Potentiality of Detective Fiction and the Metaphysical Detective Stories”. *Zagadnienia Rodzajów Literackich* 2: 107–118.
- Kraska, Mariusz 2013. „Zbrodnia w bibliotece albo Śledztwo w sprawie lektury”. *Literatura i Kultura Popularna* 19: 93–104.
- Skubaczewska-Pniewska, Anna [&] Justyna Tuszyńska 2020. *Powieść dziś. Teorie, tradycje, interpretacje*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Wilson, Edmund 1944. „Why Do People Read Detective Stories?”. *The New Yorker*. October 6 <https://www.newyorker.com/magazine/1944/10/14/why-do-people-read-detective-stories> [15.07.2021]
- 1973. „Dlaczego kryminały są poczytne”. W: Edmund Wilson. *Szkice*. Tłum. Jerzy Hummel. Warszawa: PIW.